

DR. BANGÓ ZOLTÁN

A MATERIÁLIS JOGELLENES- SÉG ALKALMAZÁSA A BÜNTETŐ JOGGYAKORLATBAN¹

A materiális jogellenesség gyökerei a XIX. század német jogtudományból erednek, és bár jogtudományi kategóriaként indult, az mára szinte minden jogállamban a büntetőjog részévé vált. Tételes anyagi jogi, vagy adott esetben a joggyakorlatban is aktív szerepet betöltő kategóriává lépett elő. Ahhoz azonban, hogy megérthessük ezen fogalom mai joggyakorlati jelenét és megjósolhassuk esetleges jövőjét, a fogalom történeti, jogtudományi gyökereivel kell megismerkednünk. Így a materiális jogellenesség történeti áttekintése részemről sem öncélú tudományoskodás. Ahhoz, hogy a ma alkalmazott, alkalmazandó materiális jogellenesség fogalma érthetővé váljon, szükségszerű ennek áttekintése.

I. Materiális jogellenesség a német és a magyar jogtudományban

Az európai büntetőjogi kodifikáció kezdetén, a XIX. század felvilágosult jogalkotói a büntető-kódexek kodifikációja során megelégedtek a bűncselekmény alaki fogalmának definiálásával, a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* alapelvek deklarálásával, eszerint bűncselekmény az, amit a jog a cselekmény elkövetését megelőzően annak nyilvánít, továbbá csak olyan jogkövetkezmény alkalmazható, amelyet a törvény a cselekmény elkövetésekor ismert.²

A jogtudományban azonban igen hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a bűncselekmények ezen formai deklarálása nem elégséges a gyakorlati alkalmazáshoz. Az élet ugyanis jóval nagyobb rugalmasságot vár el a jog ultima ratiojától. Gondoljunk csak bele, mennyire méltánytalan is lenne a jog teljes szigorával lesújtani olyan személyre, akinek egy tényállászerű cselekménye kapcsán például a felróhatóságát nem is vizsgálhatja a bíróság. Így a jogtudományban idővel kialakult a bűncselekmény tudományos fogalma, amely már sokkal több

¹ Az előadás elhangzott a Magyar Kriminológiai Társaság Kriminológia és Bűnügyi Tudományok PhD Szekciója által szervezett „Új kutatási területek a kriminológiában” című konferencián, 2016. október 14-én.

² Hollán Miklós: Megkésétt búcsú a társadalomra veszélyességtől. Jogelméleti Szemle 2003/4. (<http://jesz.ajk.elte.hu/hollan16.html> ; letöltve: 2016. november 26.)

tartalmi elemet tartalmazott a tényállásszerűség mellett. A XIX. század német jogtudománya szerint a bűncselekmény olyan tényállásszerű cselekmény, amely jogellenes és bűnös.³

Hangsúlyoznunk kell, hogy a kezdeti jogtudomány a jogellenesség alatt csupán a cselekmény *alaki jogellenességét* értette, vagyis jogellenes cselekmény, ami a hatályos jogszabályokba ütközik (tényállásszerű) és nincs nevesített büntethetőséget kizáró ok vagy jogszabályi felhatalmazás. Egyes szerzők azonban még ennél is nagyobb mozgásteret követeltek meg a jogalkalmazók számára, ami érthető is, ugyanis a jogalkotó sosem láthat előre minden körülményt, így a konkrét ügyekben előfordulhatnak olyan tények, amelyek a jogszabályi felhatalmazás nélkül, szándékosan, avagy gondatlanul tényállásszerű cselekményt megvalósító személy megbüntetése nem összeegyeztethető a büntetőjog társadalomvédelmi funkciójával.

Ezért először a német jogtudományban kialakult a jogellenesség egy másik formája, amit materiális jogellenességnek neveztek. Ezen fogalom meghatározása körében, egyetértve Hollán Miklóssal,⁴ Franz von Liszt alkotott maradandó és helytálló definíciót, eszerint „*materiálisan jogellenes a cselekmény, ha a társadalomra káros, magatartás... jogellenes a cselekmény ha jogtárgyat sért vagy veszélyeztet*”.⁵ Összefoglalva materiális jogellenes cselekmény, amely jogtárgyat sért vagy veszélyeztet, és ezen jogtárgysértés társadalomellenes.

A magyar jogtudomány a XX. század elejére kezdte meg a felzárkózást a német jogtudomány bűncselekmény-fogalmához. Eszerint a szerzők túlnyomó többsége a bűncselekményt tényállásszerű, jogellenes és bűnös cselekménynek tekintette,⁶ azonban a jogellenesség alatt többségük kizárólag a formális jogellenességet értette.⁷ Például Irk Albert, aki nem tartotta elégségesnek a Csemegi-kódex alaki meghatározását, így a jogellenességet szintén a bűncselekmény fogalmi elemének tekintette.⁸ Annak elsődleges oka, hogy a kor szerzői a jogellenességet elsősorban formális jogellenességként használták, az lehetett, hogy a jogtudósok túlnyomó többsége úgy gondolta, hogy a bírák kezébe helyezni azt a mérlegelési szabadságot, hogy egy cselekmény nem veszélyes a társadalomra, túl nagy mozgásteret enged a bíróságoknak, így kvázi jogalkotó, jogalakító szervvé léphetne elő.

Egyes szerzők azonban elfogadták és a bűncselekmény fogalmi elemének tekintette a jogellenesség materiális oldalát is. Ilyen szerző volt például Schultheisz Emil, aki a materiális

³ Jescheck, Hans-Heinrich – Weigend, Thomas: Lehrbuch des Strafrechts. Allgemeiner Teil 5. Aufl. Duncker & Humboldt, Berlin, 1996. 234. o.

⁴ Hollán 2003: i. m.

⁵ Franz von Liszt 1927 173-174. o.

⁶ Tokaji Géza: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 49-50. o.

⁷ Hollán 2003: i. m.

⁸ Irk Albert: A magyar anyagi büntetőjog. 2. kiadás. Dunántúl Pécsi Egyetem Könyvkiadó és Nyomda, Pécs 1933. 132. o.

jogellenesség fogalmát szinte szó szerint Franz von Liszt féle megfogalmazással egyezően deklarálta: „*valamely jogtárgynak a közösségre káros megsértése vagy veszélyeztetése*”.⁹

Egyes szerzők a materiális jogellenesség fogalmi elemeként szolgáló társadalomellenességet – elszakítva ugyan a bűncselekmény fogalmától, de – alkalmazták. Így például Finkey Ferenc a bűncselekmény fogalmi elemének tartotta a cselekmény jellegét, az alaki értelemben vett jogtalanságot és a büntetni rendeltséget, azonban megemlíti, hogy a társadalomellenességnek, mint a bűncselekmény társadalmi oldalának is igen fontos szerepe van, hiszen a bűncselekmény elsősorban társadalmi jelenség, melynek a társadalmi értékítélete nem elhanyagolható.¹⁰ Finkeynél tehát a társadalomellenesség nem a bűncselekmény fogalmának a része, mégis mint a teljes fogalmat átható társadalmi értékítélet, szerepet játszik a bűncselekmények megítélése során.

Későbbi fejleményként megemlíthető, hogy a társadalomellenességet vagy társadalomra veszélyességet – már a szocializmus időszakában – Tokaji Géza szintén társadalmi fogalomként értelmezte: „*ontológiai jellegű, életbeli, társadalmi jelenség, amely a jogi szabályozást történetileg és logikailag egyaránt megelőz.*”¹¹ Tokaji azonban itt csak a társadalomra veszélyesség egyetlen szintjét ragadja meg, a jogalkotói értelemben vett társadalomra veszélyességet, amely a különös részi jogalkotást eredményezheti. Finkey meghatározása annyiban közelebb áll a Franz von Liszt féle fogalomhoz, hogy az a jogalkalmazás körében is értékelhető, vagyis amennyiben a cselekmény bűncselekmény ugyan, de társadalomra károossága nem áll fenn, úgy ez értékelendő a jogalkalmazás során.

Ahogy láthatjuk, követve a nyugat-európai tendenciákat, az első magyar büntetőkódex, a Csemegi-kódex megelégedett a bűncselekmény-fogalom alaki meghatározásával, a jogtudomány mégis feldúsította azt a bűnösség és a jogellenesség, esetlegesen a materiális jogellenesség fogalmaival. A jogtudományban, bár nem alakult ki egységes álláspont sem a bűncselekmény-fogalom, sem a társadalomra veszélyesség, illetve a materiális jogellenesség fogalmát illetően, mégis megállapítható, hogy Franz von Liszt ezirányú meghatározása maradandónak, még ha nem is feltétel nélkül elfogadottnak tekinthető, és igen nagy hatást gyakorolt a magyar jogelméletre is.¹²

⁹ Schultheisz Emil: A bűncselekmény tana. Debreceni Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen 1948, 28. o.

¹⁰ Finkey Ferencz: A magyar büntetőjog tankönyve. Negyedik, átdolgozott kiadás. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1914. 196. o.

¹¹ Tokaji Géza: Fejezetek a büntetőjog általános része köréből. Második, bővített kiadás. JATE, Szeged, 1976. 31. o.

¹² Az újabb jogirodalomból lásd még Kóhalmi László: A társadalomra veszélyesség fogalma a büntető anyagi kódexekben. Büntetőjogi Szemle 2012/2. sz. 15-23. o.

II. Társadalomra veszélyesség, mint „idegen test” a magyar jogban

A társadalomellenesség vagy másként társadalomra veszélyesség az európai jogi gondolkodók körében Liszt nyomán vált ismertté, mint a materiális jogellenesség egy fogalmi eleme, azonban önálló alkalmazásra a XX. század derekáig nem volt ismert.

A társadalomra veszélyesség, mint önálló bűncselekmény-fogalmi elem először a szovjet-orosz jogban került hasznosításra. Az 1919-ben megfogalmazott szovjet Vezérelvek szerint a bűncselekmény „*a társadalmi viszonyok adott rendszerére veszélyes cselekmény*”. Eszerint a bűncselekmény egyenlő a nem kriminalizált, de a szocialista társadalmat fenyegető cselekményekkel. Ezt a vonalat követte az 1922-ben, majd az 1926-ban életbe lépett szovjet-orosz büntető törvénykönyv is, eszerint a szocialista társadalmakat veszélyeztető cselekményeket a bíróságok akkor is büntetni voltak kötelesek, ha azokat különös részi tényállás külön nem kriminalizálta. Ebben az esetben a bíróság analógia útján volt köteles megtalálni a cselekményhez leginkább hasonlító törvényi tényállást és az ott meghatározott büntetési tételeket alkalmazni.¹³

A társadalomra veszélyesség tehát nemcsak a jogtudományban vált különálló fogalom, hanem a joggyakorlatban is megjelenő, önálló felelősséget megalapozó kategóriává alakult. A Szovjetunióban a társadalomra veszélyesség ilyen irányú alkalmazása 1958-ig állott fenn, ekkortól ugyanis a szovjet Alapelvek szerint az analógiát nem lehetett az elkövető terhére alkalmazni.¹⁴

A társadalomra veszélyesség fentebb vázolt, felelősséget megalapozó tényállási elemként soha nem került be a magyar joggyakorlatba, bár ahogyan sok más szovjet elnyomás alá kerülő országban – így például Albániában és Bulgáriában – hazánkban is megkísérelték a társadalomra veszélyességet önálló felelősségmegalapozó tényállássá tenni.¹⁵ A jogirodalom a társadalomra veszélyesség közvetlen és a terhelt terhére történő alkalmazandóságának szükségtelenségét azzal a körülménnyel igyekezett igazolni, hogy minderre a Szovjetunióban pusztán a kor történeti körülményeire tekintettel volt szükség, nevezetesen amiatt, hogy az első szocialista országnak kellett megvetnie a szocialista társadalom és büntetőjog alapjait, később tehát már szükségtelen az analógia szovjet mintájú alkalmazása.¹⁶

A társadalomra veszélyességet, mint a bűncselekmény általános részi fogalmát szovjet nyomásra a Büntető Törvénykönyv általános részéről szóló 1950. évi II. törvény (Bt.) emelte törvényerőre, annak törvényi fogalmának deklarálása mellett. A Bt. alapján, szem-

¹³ 1926. évi szovjet-orosz büntető törvény 16. §-a

¹⁴ Hollán 2003: i. m.

¹⁵ Az 1950. évi általános részi jogszabály megalkotását megelőző jogvita során ezirányú felvetések is megfogalmazódtak, lásd erről: Tímár István: A büntetőjogi analógia alkalmazásának kérdéseiről, JK IV. évf. 13-14. szám 265-270. o.

¹⁶ Szabó Imre: A szocialista jog, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 290-299. o.

ben a szovjet mintával nem volt lehetőség az analógia útján a büntetés kiszabására különös részi tényállás hiányában, csak a felelősség kizárása körében kerülhetett alkalmazásra.

A társadalomra veszélyesség a klasszikus jogtudomány számára „idegen test” volt, az nem illeszkedett be sem a kor jogtudományi, sem a joggyakorlati előzményeibe. Ezen bűncselekmény általános részi tényállási elem, egységes egzakt meghatározás hiányában számos kérdést szült a jogtudósok számára, felvetődött, hogy az mennyiben lehet azonos a materiális jogellenesség, illetve a formális jogellenesség fogalmaival.

A jogirodalom egyes képviselői úgy tartották, hogy a materiális jogellenesség tulajdonképpen a formális jogellenességgel azonosítható, vagyis az nem más, mint a büntethetőség kizáró okok és a tényállásszerűség (jogtárgysértés) együttese.¹⁷ Míg más szerzők a társadalomra veszélyességet – függetlenül attól, hogy az szükséges-e egyáltalán alkalmazni a magyar büntetőjogi dogmatikában – a jogelleneségtől független fogalomként kezelték, attól tételesen elhatárolva a törvényi fogalmat.¹⁸ Tokaji véleménye szerint a jogellenesség mint osztálytartalmú kategória mellőzendő a társadalomra veszélyességgel szemben, amely a cselekmény valóságos társadalmi hatásait írja le.¹⁹

A társadalomra veszélyesség körében a jogalkotásra vonatkozó élesebb vita a jogirodalomban természetesen csak a rendszerváltás után alakulhatott ki, hiszen minden olyan álláspont, amely a szocializmus időszakában vitatta volna a társadalomra veszélyesség létjogosultságát, szükségszerűen rendszerellenes cselekménynek minősült volna. Az 1990-es évektől azután – de különösen a 2000-es évek elejétől – folyamatos vita tárgyát képezte a társadalomra veszélyesség, materiális jogellenesség fogalmainak szerepe a Büntető Törvénykönyvben.

Fel kell hívni a figyelmet Békés Imre azon, a közelmúltból származó véleményére, amely szerint „[n]apjainkban a társadalomra veszélyesség fogalom jelentősége megingott, tény, hogy a Btk. 10. § (1) és (2) bekezdése tartalmazza, továbbá a büntetés kiszabása körében a 83. § is utal rá... Ellenben azáltal, hogy a 2006. évi LI. törvény 2006. július 1. napjától a Btk. 28. §-t is és a Btk. 36. §-t is hatályon kívül helyezte – a társadalomra veszélyesség fogalma megszűnt jogalkalmazási kategória lenni”.²⁰

Megállapítható tehát, hogy a jogirodalom sem a két fogalom egymáshoz való viszonya, sem azok de lege ferenda alkalmazandósága tekintetében mind a mai napig nem jutott

¹⁷ Kádár Miklós és Kálmán György: A Büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 231-233. o., Viski László: Tézisek a bűncselekményfogalom felépítéséhez, Állam és Jogtudomány, XVII. évf. 3. 382-409. o.

¹⁸ Tokaji 1984: i. m. 11. o., Földvári József: Magyar büntetőjog, Általános rész, Tankönyvkiadó Budapest, 1984. 72. o.

¹⁹ Tokaji 1976: i. m. 34-35. o.

²⁰ Békés Imre: A bűncselekmény tana. In Busch Béla (szerk.): Büntetőjog Általános Rész. Harmadik, hatályosított kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2006. 81. o.

egységes álláspontra. Jelen tanulmányomban nem is tarthatom tehát feladatommak, hogy a fenti kérdéseket eldöntsem, sem pedig, hogy ezen jogirodalmi vitát részleteiben feltárjam vagy lezárjam, pusztán a jogszabályi és jogirodalmi fogalmak, gyakorlati, bírói alkalmazása tekintetében kívánom feltárni a joggyakorlat jelenlegi álláspontját, illetve ennek fényében megtenni a szükséges javaslatot elsősorban a jogalkotás körében.

III. Társadalomra veszélyesség és jogellenesség a tételes magyar jogban

Bár a jogtudomány a fogalom tisztázása körében nem jutott egységes álláspontra, a jogszabálynak azonban mégis szükséges volt világosan rögzíteni a fogalom pontos meghatározását, amely természetesen nem jelentette a fentebb röviden hivatkozott jogtudományi vita lezárását. A társadalomra veszélyesség törvényi fogalmát az 1950. évi II. törvény 1. § (2) bekezdése deklarálta, eszerint:

„Társadalomra veszélyes cselekmény minden olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti.”

Ezen fogalom-meghatározás a magyar jogrendszerben igen hosszú életűnek bizonyult, azt ugyanis lényegében átvette az 1961. évi V. és 1978. évi IV. törvény is és kisebb módosításokkal a jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv is. A nevezett büntetőkódexet vizsgálva megállapítható, hogy a jogszabály a társadalomra veszélyességet tulajdonképpen a jogtárgysértéssel vagy jogtárgy-veszélyeztetéssel azonosítja. Tulajdonképpen ezt a megállapítást explicite is rögzítette a Legfelsőbb Bíróság az EBH 1999/81. II. számú határozatában: *„A társadalomra veszélyesség a magatartásnak az a sajátossága, hogy sérti vagy veszélyezteti a Btk. Különös Részében védett jogi tárgyat...”*

Fenti megállapítást erősíti meg a BH 2000.339. számú eseti döntés is, ahol megállította a bíróság, *hogy “a jogalkotó által tényállásszerűnek minősített magatartás rendszerinti következménye a jogi tárgy közvetlen sérelme, ezért a tilalom megszegése esetén a társadalomra veszélyesség - mint a bűncselekmény materiális ismérve - általában fennáll; lehetnek azonban olyan atipikus esetek is, amikor a konkrét cselekmény egyáltalán nem, vagy csak rendkívül csekély mértékben sérti a jogtárgyat, illetve a jogtárgy sérelme vagy annak veszélyeztetettsége egyáltalán nem következik be; ilyen esetben büntethetőséget megszüntető okból a büntetőeljárás megszüntetésének van helye”.*

Felvetődik a kérdés, melyet már Békés Imre is feltett, lehetséges-e olyan tényállásszerű cselekmény, amely ne lenne egyben jogtárgysértő is. Bár a fentebb hivatkozott eseti döntés szerint igen, Békés professzor szerint ilyen cselekmény nem elképzelhető. Álláspontom szerint ez nem teljesen ilyen egyértelmű, hiszen gondoljunk csak olyan cselekményekre, amely tényállásszerű, jogtárgysértésre, veszélyeztetésre alkalmas, azonban egy cselekményen kívülálló okból a konkrét jogtárgysértés már nem valósulhat meg. Erre példaként említeném a Btk. 208. § (2) bekezdésébe ütköző kiskorú veszélyeztetésének egy esetét, ahol a 18

éven aluli sértett erkölcsi fejlődését veszélyeztethetné ugyan az elkövető, azonban a konkrét cselekmény az egyébként már züllött életmódot élő sértett erkölcsseit nem képes negatívan befolyásolni, eltörpül amellett. Azonban tény, hogy ez a kategória igen szűk hatókörű, és ezen kívül további ilyen kategóriát elképzelni nagyon nehéz.

Mindebből következik, hogy a tényállásszerű cselekmények szinte mindegyike jogtárgysértő cselekmény is, azonban a társadalomra veszélyesség fogalma a gyakorlatban mégis kiüresedne, ha azt kizárólag a tényállásszerűséggel azonosítanánk. Ahogyan a későbbiekben látni fogjuk, ezt a megfogalmazást a bírói gyakorlat – bár *contra legem* – bővítette, és teljesen más értelemben használja a társadalomra veszélyesség fogalmát.

A törvényi fogalomból azonban következett egy további szűkítő körülmény is, tekintettel arra, hogy mind az 1961-es, mind az 1978-as kódex (a továbbiakban: régi Btk.) a Magyar (Nép)Köztársaság állami társadalmi rendjét, állampolgárai személyét és jogait sértő cselekményként írja le a társadalomra veszélyes cselekményeket, így a jogtárgysértés csak ezen körben, tehát magyar érdek sérelme esetén, magyar jogtárgysértés esetén merülhetett fel. Összefoglalva tehát, e két jogszabály alapján társadalomra veszélyes volt azon cselekmény, amely jogtárgysértő vagy veszélyeztető, és amelyhez konjunktív elemként kellett, hogy kapcsolódjon a *magyar* érdeksérelem.

A jelenleg hatályos Büntető Törvénykönyv ezen körben némiképp kiterjeszti a társadalomra veszélyesség fogalmát. A hatályos Btk. 4. § (2) bekezdése szerint:

“Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyezteti.”

Megállapítható tehát, hogy a társadalomra veszélyesség körében a 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) a magánérdek tekintetében univerzalizmus álláspontjára helyezkedik azzal, hogy a „mások” kifejezést használja.²¹ A „mások” kategóriába ugyanis a magyar, illetve a külföldi vagy akár a hontalan személy is egyaránt beleférhet. Azonban az állami, a gazdasági és társadalmi viszonyokban testet öltő, ún. közösségi jogi tárgyak körében megmarad a magyar érdek védelme mellett, abból ugyanis, hogy ezen körben az a cselekmény minősül társadalomra veszélyesnek, amely a Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendet sérti vagy veszélyezteti, *ex lege kizárja* a társadalomra veszélyességét és így a bűncselekménnyé minősítést *más állami érdek* tekintetében.

²¹ Megjegyzendő, hogy nemcsak a Btk., hanem a 2012. évi II. törvény – a szabálysértési törvény – 1. § (1) bekezdése társadalomra veszélyes cselekményként definiálja a szabálysértést is, (2) bekezdése pedig – részben a Btk.-étől eltérő tartalommal – megadja a társadalomra veszélyesség fogalmát. Ennek vizsgálata azonban külön tanulmány tárgyát kell, hogy képezzen. A jogirodalomból vö. Ambrus István: A szabálysértési jog néhány aktuális kérdése – büntetőjogászai szemmel. *Közjogi Szemle* 2014/4. sz. 32-33. o. és Ambrus István: Megjegyzések a Kúria Büntető Kollégiuma Joggyakorlat-elemző csoportjának a szabálysértési ügyek bírói gyakorlatáról készült összefoglaló véleményéhez. *Közjogi Szemle* 2016/3. sz. 44-45. o.

A társadalomra veszélyesség ilyen jellegű szűkítő megfogalmazása álláspontom szerint számos kérdést felvet, elsősorban a nemzetközi bűnügyi jogsegélyek és az abszolút univerzális joghatóság kérdéskörében.

A nemzetközi tárgyú büntetőjogi szabályokban alkalmazott bűncselekmény-fogalom azonosnak tekintendő a Btk.-ban deklarált meghatározással, mivel ezen szabályok a belső magyar jog részét képezik. Azokban az esetekben, amikor az adott jogszabály nem ad más bűncselekmény-fogalmat és társadalomra veszélyesség fogalmát sem deklarálja másként (amely – ahogyan az alábbiakban megmutatkozik – nem történik meg egyetlen más jogszabályban sem), a rendszertani jogszabály-értelmezés elve alapján a Btk. 4. §-ában kodifikált fogalmat kell alkalmaznunk.

A Btk. tárgyi hatálya azon cselekményekre is kiterjed a 3. § (2) bekezdés *aa*) alpontja szerint, amelyeket a nem magyar állampolgár külföldön követett el, feltéve hogy a magyar törvény szerint bűncselekmény, illetve az az elkövetés helye szerint is büntetendő (ún. kettős inkrimináció elve). A Btk. tehát a magyar jogszabályok alapján bűncselekmény megvalósulását, míg az elkövetés helye szerinti jogtól csak büntethetőséget kíván meg. Mivel a magyar jog vonatkozásában a társadalomra veszélyesség a bűncselekmény általános részi tényállási eleme, így a társadalomra veszélyesség is követelmény. Mivel azonban a társadalomra veszélyességet a fentebb vázoltak szerint az állami és közérdek kapcsán a Btk. a magyar érdek sérelmével azonosítja, illetve az 1978. évi büntető kódex egészében (individuális jogi tárgyak esetében is) ezzel azonosította, így a régi Btk. hatálya alatt álló cselekmények körében teljes egészében, a hatályos Btk. pedig a közérdeket és az állami érdeket sértő cselekmények körében kizárta annak lehetőségét, hogy a magyar hatóságok a nemzetközi jogban ismert abszolút univerzális büntetőhatalom elve alapján olyan cselekmény miatt is eljárjanak, amelyek magyar érdeket közvetlenül nem sértenek.

Azonban a társadalomra veszélyesség fenti, szűk megfogalmazása nemcsak az univerzális büntetőhatalom kapcsán okozhat jogalkalmazási problémákat, az a nemzetközi bűnügyi együttműködések során is számottevő akadályt jelenthet. Vizsgáljuk meg a nemzetközi bűnügyi jogsegélyről szóló 1996. évi XXXVIII. törvény (a továbbiakban: Nbjt.) milyen előfeltételek meglététől teszi függővé a jogsegély nyújtását. Az Nbjt. 5. § (1) bekezdés a) pontja alapján, a bűnügyi jogsegély kettős inkrimináció esetén nyújtható, a 3. § rendelkezései alapján azonban az Nbjt. szubszidiárius joganyag, amely kizárólag nemzetközi megállapodás hiányában alkalmazható.

Megállapítható azonban, hogy a bűnügyi jogsegélyekről szóló nemzetközi szerződések egy jó része eltérő feltételhez köti a jogsegély nyújtását. Erre példaként említeném az

Egyiptommal²², Vietnámmal,²³ Mongóliával²⁴ és Irakkal²⁵ kötött kétoldalú megállapodásokat. Ezen nemzetközi szerződések esetében megemlíthető, hogy azok mindegyike a büntethetőség helyett bűncselekmény vagy kifejezetten büntett megvalósulásától teszik függővé a jogsegély nyújtását, így a kiadatás teljesítésének lehetőségét, ezekben esetekben tehát a *lex specialis* derogat *legi generalis* elve érvényesül. Mindebből az is következik, hogy a jogsegély nyújtásának feltételeként a jogszabály a büntethetőség mellett a bűncselekmény két másik fogalmi elemét is megköveteli, így a társadalomra veszélyességet és a bűnösséget is. Ez a fentebb elmondottak alapján azt eredményezi, hogy a nevezett országokkal – helyes jogértelmezés mellett – bűnügyi együttműködés közösségi jogi tárgyú bűncselekmények kapcsán csak abban az esetben lenne lefolytatható, ha megvalósul a magyar érdek sérelme, mellyel meglehetősen leszűkíti a jogalkotó a büntetőügyekben történő együttműködés lehetőségét.

A fentebb leírtakból következik, hogy a nevezett államokkal való bűnügyi együttműködés csak magyar érdeksérelem esetén foganatosítható, ez azonban igen szűk szférája a határon átnyúló büntetőeljárás jogsegélyeknek, felmerül továbbá a kérdés, hogy ezekben az esetekben pontosan a magyar érdeksérelem miatt nem-e célszerűbb a magyar hatóságoknak eljárni, mint jogsegélyt nyújtani más államoknak.

Összefoglalva tehát, a magyar joganyag 1950-től 2013-ig általánosságban is a magyar jogtárgy-sérelemmel azonosította a társadalomra veszélyesség törvényi fogalmát, amely 2013-tól napjainkig már csak a közösségi érdekeket sértő bűncselekmények esetén irányadó. E módosítás ellenére a társadalomra veszélyesség ilyen megszorító definiálása azonban a nemzetközi együttműködések szempontjából igen korlátozott fogalomnak tekinthető, mivel olyannyira szűk, nemzeti keretek közé szorítja a társadalomra veszélyesség, és így végső soron a bűncselekmény fogalmát, hogy határon átnyúló bűncselekmények esetében szinte alig látszik alkalmazhatónak. Másrészt a társadalomra veszélyesség nem azonosítható a jogtárgy-sérelemmel sem, hiszen így lényegében a büntethetőség kereteivel lenne azonos fogalom.

²² Az 1989. évi 11. tvr. 1. cikk alapján bűncselekmények esetén van helye kiadatásnak

²³ Az 1986. évi 8. tvr. 58. cikke bűncselekmény esetén teszi lehetővé a kiadatást.

²⁴ Az 1969. évi 11. tvr. II. fejezet 18. cikk (2) bekezdése alapján büntett esetén van helye kiadatásnak.

²⁵ 1978. évi 11. tvr. 20. cikke a kiadatást bűncselekmény megvalósulásától teszi függővé.

IV. Társadalomra veszélyesség, jogellenesség, materiális jogellenesség a magyar bírói gyakorlatban

A társadalomra veszélyesség, a materiális jogellenesség fogalmainak vizsgálata során a legfontosabb kérdés azok joggyakorlatban való megnyilvánulása, mivel ez érinti legközvetlenebbül a jogalanyok életviszonyait. Álláspontom szerint a jogtudomány célja sem lehet más, mint a joggyakorlat, a jogalkotás elemzését követően annak a befolyásolása, ezért egy-egy jogtudományi fogalom feltárása során elengedhetetlen, hogy azok joggyakorlati alkalmazását is tüzetesen megvizsgáljuk, anélkül ugyanis értekezésünk is értelmét veszítené.

Előre bocsátható, hogy a bírói gyakorlat nem elhanyagolható mértékben operál a fenti fogalmakkal, azonban azok koherens egységes alkalmazására a joggyakorlat még nem jutott el.

A bírói kar mint jogalkalmazó a joganyaghoz kötött, így elviekben a bírók kötelesek a Btk. fogalom-meghatározásával dolgozni, a jogszabályból kiindulva a társadalomra veszélyesség fogalmát a joganyagban rögzítettek szerint kellene használniuk. Ahogyan az már tárgyalásra került, a büntetőkódexben rögzített korlátok bizonyos esetekben olyannyira szűkek, hogy azok szinte alig alkalmazhatóak. Mint ahogy arra fentebb röviden utaltam, a bírói gyakorlat a magyar joganyag szűkítő fogalom-meghatározásával szemben jóval tágabb, bár nem egységes fogalommal, sőt némely esetben magával a jogellenesség fogalmával dolgozik. Az alábbiakban megkísérlem – ha teljes feltárás nem is lehetséges – röviden összefoglalni a bírák által kialakított és jelenleg alkalmazott társadalomra veszélyesség fogalmát, illetve azt, hogy az mennyiben fedí, fedheti a materiális jogellenesség tudományi fogalmát.

A joggyakorlat elemzése előtt azonban szükséges rögzítenünk, hogy a társadalomra veszélyesség, illetve jogellenesség fogalmainak milyen szintjeit is ismeri a magyar jogalkotás és jogalkalmazás. Első és legáltalánosabb értelemben, amelyet akár jogalkotói társadalomra veszélyességnek is nevezhetünk, ez az a körülmény, amely miatt a jogalkotó egy cselekményt büntetendővé tesz, kriminalizál. A jogalkotói társadalomra veszélyesség a joggyakorlat számára nem alkalmazható, ez ugyanis bírói jogalkotást eredményezne.

A társadalomra veszélyesség második általános szintje a büntető kódexek általános részében fellelhető jogellenesség vagy társadalomra veszélyesség fogalmai, a magyar joganyagban ez a bűncselekmény fogalmon belül található. Ez a fogalom tulajdonképpen a védett jogtárgyak körét határozza meg. Ez a szint, ahogyan az az alábbiakból is kitűnik, már közvetlenül kerül alkalmazásra, annak közvetlen jogi jellege van. Ez a szint tulajdonképpen a jogtudomány által leginkább vizsgált szint, és jelen tanulmány tárgyát is ez képezi.

A fogalom harmadik szintje az előző szinttől szorosan nem választható el, ez a védett jogi tárgyak köre, tulajdonképpen a magyar büntető kódexben a cselekmények kategorizálása

körében, a Btk. fejezeti besorolásában tűnik fel. Ez a szint a joggyakorlat számára különösen az egység, többség, halmazat elhatárolásában adhat iránymutatást.²⁶

A negyedik szintnél a konkrét cselekmény által sértett és a jogszabály által általánosan védett jogról, védett érdekről van szó. Példaként említve a testi sértés esetében a passzív alany testi épséghez való jogának sérelme a cselekmény konkrét értelemben vett társadalomra veszélyessége. A joggyakorlat a cselekmény konkrét társadalomra veszélyességét a büntetékiszabás körében értékeli, a büntetést a cselekmény konkrét veszélyességéhez, a konkrét esetben okozott jogsérelem mértékéhez igazítják a bíróságok. Ilyen módon a cselekmény mellett, a jogszabály által nem nevesített egyéb egyes körülmények súlyosító és enyhítő körülmények a konkrét társadalomra veszélyesség mértékét befolyásolják. A Kúria 56. számú BK véleménye ezt a cselekmény tárgyi súlyaként említi, mint a Btk. 80. § (1) bekezdésére is figyelemmel kötelezően értékelendő körülményt.

Felmerül azonban a kérdés, hogy az 56. sz. BK vélemény II. részében tárgyalt büntetés kiszabását befolyásoló alanyi tényezők valójában nem az elkövető társadalomra veszélyességét értékeli-e. Álláspontom szerint tulajdonképpen ez az egyetlen elem ahol az elkövető személy társadalomra veszélyessége megjelenik a magyar büntetőjogban. E körben kiemelném, hogy a Kúria álláspontja szerint súlyosító körülményként értékelendő, ha az elkövető volt már büntetve, akkor is, ha az ilyen előlethez fűződő hátrányos következmények alól mentesült. Megjegyezném azonban, hogy ennek helyessége álláspontom szerint igen vitatható, hiszen így a mentesülés konkrét tartalma üresedhet ki.

Jelen tanulmányomban a társadalomra veszélyesség vizsgálata során az általános fogalomtól haladtam a konkrét felé, a bírói gyakorlat azonban egységes abban, hogy a társadalomra veszélyesség csak a tényállásszerűség, ilyen módon a konkrét jogtárgysérelem vizsgálatát követően értékelhető, vagyis a vizsgálat iránya a gyakorlatban fordított. Erre világít rá az EBD 2014.B.20 II.: *„A bűncselekmény tényállási elemei meglétének a vizsgálata meg kell, hogy előzze a társadalomra veszélyesség vizsgálatát”*, és ezt erősíti meg a Kúria BH 2012.234. számú határozata is, ahol kimondja, hogy büntetőeljárás jogellenesség hiányára alapozottan akkor szüntethető meg, ha a cselekmény egyébként tényállásszerű.

A második szint, az általános részi fogalom vizsgálata körében rátérnék a bírói határozatok vizsgálatára. A továbbiakban a társadalomra veszélyesség fogalmát szinte kizárólag ebben az értelemben alkalmazom.

Bár – ahogyan azt fentebb említettem – egységes fogalom a bírói gyakorlatból nem kiolvasható, azonban az megállapítható, hogy a bírúk a társadalomra veszélyesség fogalmát nem nevesített büntethetőséget kizáró okként kezelik.

²⁶ Lásd Ambrus István: Egység és halmazat – régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék. Szeged, 2014. 235. o.

A fentebb már hivatkozott EBH 1999.81. számú határozat a társadalomra veszélyesség körében az alábbi általános jellegű megfogalmazással él:

„A társadalomra veszélyesség a magatartásnak az a sajátossága, hogy sérti vagy veszélyezteti a Btk. Különös részében védett jogi tárgyat, ezért az a tényállásszerű magatartás, amely nem jelent veszélyt a társadalomra, vagyis nem jogellenes: nem valósít meg bűncselekményt.”

Megállapítható, hogy a Kúria a fenti EBH-ban a társadalomra veszélyességet azonosítja a jogellenességgel és a Franz von Liszt-féle társadalomellenességgel, vagyis a fogalmakat felcserélhető ekvivalens fogalmakként használja, a meghatározásként pedig a jogtárgy-sérelmet adja meg. Ezzel azonban a jogtudományban ismert szigorú elhatárolásokat mossa egybe, lehetetlenné téve a nevezett fogalmak közötti különbségtételt.

Mindenekelőtt, ha elfogadnánk a fenti határozatban nyújtott meghatározást, úgy mind a jogellenesség, mind a társadalomra veszélyesség, mind a társadalomellenesség fogalmi szükségtelessé válnának, hiszen ahogyan azt fentebb kifejtettem, szinte alig képzelhető el olyan tényállásszerű cselekmény, amely ne lenne jogtárgysértő is egyben, ilyen módon a fenti fogalmak üresednek ki. Azonban ahogyan az alábbiakban megmutatkozik, a bírói gyakorlat az 1999-ben deklarált kiforrotlan állásponthez képest sokkal disztinyáltabb lett.

A fogalmak elhatárolása körében először a formális jogellenesség fogalmával szeretnék foglalkozni. Ahogyan az többek között az alább felhívott bírósági határozatokból is látszik, a bíróságok előszeretettel használják a „jogellenesség” fogalmát a társadalomra veszélyesség szinonimájaként. Azonban meg kell jegyezni, hogy ez alatt a fogalom alatt a bíróságok szinte kizárólag a materiális jogellenességet értik. Abban az esetben ugyanis, ha a formális jogellenességet úgy határozzuk meg, mint tényállásszerű és olyan cselekmény, amely esetében nevesített jogellenességet kizáró ok nem áll fenn, úgy ezen esetekben a bíróságok nem a jogellenesség hiányában mentik fel a terheltet, hanem a nevesített jogellenességet kizáró okra való hivatkozással. A társadalomra veszélyesség (materiális jogellenesség) vizsgálatát ugyanis meg kell, hogy előzze annak vizsgálata, hogy nem áll-e fenn büntetethez (jogellenességet) kizáró ok. Ezt támasztja alá a BH 2012.1. számú határozat, ahol is a Kúria megállapította, hogy „nem jogos védelem címén, hanem - mert a cselekmény nem jogellenes - bűncselekmény hiányában van helye a terhelt felmentésének, ha a sértettel szemben az elvesztett birtoka visszaszerzése érdekében - mert hatósági úton gyors és hatékony birtokvédelmet nem remélhet - önhatalommal lép fel, s ezzel a birtoksérelemmel arányos erőszakos magatartásával a birtoka visszaszerzését követően nyomban felhagy”. A vizsgált jogesetben a Kúria azért nem látta megállapíthatónak a jogos védelmet, mivel az elkövető a jogtalan támadással már felhagyott. A jogos védelem, mint büntetethez kizáró ok vizsgálatát követően kerülhetett sor a jogellenesség, társadalomra veszélyesség vizsgálatára.

A fenti megállapításból következően lényegében kizárható, hogy a bíróság a jogellenességet formális értelemben használja, a formális jogellenesség hiánya esetében ugyanis nem

a társadalomra veszélyesség, így bűncselekmény hiányában menti fel a terhelteket, hanem a nevesített kizáró okra hivatkozással.

Megvizsgálva a jogellenesség materiális oldalának bírói gyakorlatát, először az EBH 2014. B 3. számú határozatot kell felhívunk:

“Rágalmazás nem állapítható meg jogellenesség hiánya miatt a becsület csorbítására egyébként alkalmas tényállítás kapcsán, ha a tényközlés peres, vagy más, jogilag szabályozott hatósági eljárásban, az arra előírt eljárás rendjében, az eljárás tényét képező ügy érdemével összefüggően - mint feljelentési, bejelentési jogosultság vagy tanúzási kötelezettség teljesítése által - valósul meg “

Jelen elvi bírósági határozatban a Kúria az 1978-as Büntető Törvénykönyv 10. § (1) és (2) bekezdéseire hivatkozással mentette fel a vádlottat a rágalmazás vádja alól. Ebből következően a Kúria a társadalomra veszélyesség fogalmát jelen esetben azonosította a jogellenesség fogalmával, mégpedig a formális jogellenesség fogalmával.

Arra a kérdésre, hogy az idézett fogalomhasználat alatt formális, avagy materiális jogellenességet kell-e érteni, az a határozatból nem derül ki egyértelműen. A vizsgált jogesetben a bíróság megállapította, hogy a vádlott által tett tényállítás objektíve alkalmas a becsület csorbítására, tehát a jogtárgysérelem megvalósult. A bíróság a jogellenesség hiányát nem egy konkrét büntethetőséget kizáró okra hivatkozással, jogszabályi felhatalmazással indokolja, hanem azzal, hogy mindegyik a polgári, hatósági eljárás során került sor a polgári, hatósági eljárás szabályainak betartásával, vagyis a jogellenesség kizártsága miatt állapítható meg, mert fontosabb jogi érdek fűződik ahhoz, hogy az eljárásokban a tények felderíthetők legyenek, mint amekkora a sértett jó hírnevének és becsületének védelméhez. Megállapítható tehát, hogy a jogellenesség kizártságára a jogtárgy-kollízióra figyelemmel a nagyobb jogi érdek figyelembevételével került sor. Összefoglalva: a bíróság a jogtárgysérelem megállapította, azonban ezen jogtárgysérelem nem volt társadalomellenes, ilyen módon megállapítható, hogy a Kúria teljesen a materiális jogellenesség fogalmát alkalmazta. Megjegyezni kívánom azonban, hogy az eljárás nem feltétel nélkül zárja ki a tényállítás jogellenességét, erre mutat rá a BH 2016. 105. számú határozat, amely kimondja, hogy az elkövető az eljárás során elköveti a rágalmazás bűncselekményét, ha a tényállítás az eljárás tárgyához szorosan nem kapcsolódik.

A Tolna Megyei Bíróság, mint felülvizsgálati bíróság a BH 2001. 307. számú határozatában megállapította, hogy *„a szerzői és a szomszédos jogok megsértésének vétségében - a társadalomra veszélyesség hiányában - nem állapítható meg a vendéglátóipari magánvállalkozást folytató vádlott büntetőjogi felelőssége, aki az ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesülettel kötött megállapodás alapján vállalja, hogy a gépi zeneszolgáltatás fejében jogdíjat fizet, de ennek - a vállalkozás sikertelensége folytán - csak részben képes eleget tenni.”* Ezen határozatában a bíróság tulajdonképpen azért állapította meg a társadalomra veszélyesség hiányát, mert a jogtárgysértés ugyan megvalósult, azonban annak foka nem olyan mértékű, hogy az büntetőjogi szankciót vonjon maga után, ezzel megtartva a büntetőjog ultima ratio jellegét. A Tolna Megyei Bíróság a határozat indokolásában kifejtette, hogy a tényállásszerű

cselekmény megítélésekor szem előtt kell tartani a „*Btk. 10. §-ának (2) bekezdéséből levezethető materiális jogellenesség fogalmát*”. A felülvizsgálat során a bíróság tehát nem csak a jogellenesség fogalmával operált, hanem kifejezetten a materiális jogellenesség hiányára hivatkozással mentette fel a vádlottat. Az eljáró bíróság szerint a Btk. társadalomra veszélyesség fogalom-meghatározásából levezethető a materiális jogellenesség fogalma, azonban ennek logikai levezetését a határozat nem tartalmazza. Álláspontom szerint a bíróság jelen ügyben is szembesült a társadalomra veszélyesség törvényi fogalmának alkalmazhatatlanságával és kénytelen volt visszanyúlni a jogirodalomban ismert fogalomhoz.

A hivatkozott határozatból a materiális jogellenesség fogalmának alkalmazásán túl még egy körülmény kiolvasható, ez pedig a materiális jogellenesség társadalomellenességi fokának szükségszerű vizsgálata. Jelen ügyben tényállászerű cselekményről lévén szó jogtárgysértés megvalósult, mely társadalomellenes is volt, hiszen nem állott fenn egyéb olyan erkölcsi tényállási elem, mely a jogtárgysértést indokolta volna, azt semlegesítette volna, pusztán annak foka nem érte el a büntetőjogi szükségességet. A tárgyalt ügyben ugyanis a szerződészegő magatartást megvalósító féllel szemben volt lehetősége a sértettnek más, polgári jogi jogvédelmet igényelnie. Ebből levonható a következtetés, hogy a bírói gyakorlatnak – túllépve a materiális jogellenesség List féle meghatározását is – szükséges a társadalomellenességet a jogrendszerben elhelyezve annak súlya szerint értékelni, vagyis amennyiben a vizsgált cselekmény materiálisan jogellenes lenne, azonban a társadalomellenessége a büntetőjog ultima ratio jellegéhez nem igazodik, úgy a cselekmény büntetőjogi értelemben nem jogellenes.

A fentebbiekhez hasonló következtetés vonható le a Kúria más határozatainak elemzéséből is, melyre a terjedelmi korlátokra figyelemmel jelen tanulmányomban nem térnek ki.

Összegezve, a bírói gyakorlat a társadalomra veszélyesség körében szinte kivétel nélkül a Franz von Liszt féle materiális jogellenesség fogalmát használja, mintegy kontra legem bővítve, átértelmezve a törvény által deklarált fogalmat. Egyes határozatok a társadalomra veszélyességgel nem csak hogy ekvivalens vagy éppen abból levezethető fogalomként használják a materiális jogellenességet, de explicite is a materiális jogellenesség fogalmát használják szemben a törvényi terminológiával²⁷.

Álláspontom szerint szükséges lenne módosítani a büntető törvénykönyvet, és igazodva a bírói gyakorlathoz a materiális jogellenesség fogalmát alkalmazni, melynek meghatározására a Franz von Liszt féle meghatározást tekinteném irányadónak. Továbbá a bűncselekmény fogalmát szükséges megtisztítani a bűnösség és jogellenesség fogalmi elemeitől, és ezen fogalmi elemek hiányát nevesített büntethetőséget kizáró okként deklarálni.

²⁷ Erre példa a BH 2012.233 számú eseti döntés.